

KARÉJOS ÉPÜLET A KISCELLI UTCÁBAN

A Kiscelli utcában, a Fényes Adolf utca és a Kálvin utca közötti szakaszon Ny-K-i irányú vízcső árokban különböző épületmaradványokhoz tartozó falrészek és padlósíntek kerültek elő. Az árok Kálvin utcához eső szakaszán apszisos kiképzésű falmaradvány mutatkozott. (179. kép) A leletmentési munkát meghatározta, hogy a távfűtési ároktól 5 méterre, déli irányban az épülő házak cölöp alapjai már le voltak verve, s ez megszabta a rábontás határait.

A munka során először a távfűtési árokban mutatkozó apszis falára bontottunk rá nyugati és déli irányban. A fal folytatása a mai felszíntől 80 cm-re jelentkezett. A fal tetejével megegyező szintből XVII-XVIII. sz-i kerámiatöredékek kerültek elő.

Az első apszisos záródású fal mellett ("a" fal) egy másik hasonlóan kiképzett falrész mutatkozott, ("b" fal), (180. kép) Mindkét fal egy Ny-K-i irányú falba csatlakozott. ("c" fal) A Ny-K-i irányú főfalat 650 cm hosszúságban tudtuk kibontani, a fal kelet felé még folytatódott, de a cölöpsorok miatt követni nem tudtuk. A "c" fal 5 méteres szakaszánál ágazott le az "a" és "b" fal, majd további rábontás után déli irányban egy újabb falleágazást figyelhettünk meg ("d" fal), (181. kép) melyet egy újabbkori épülettel elbontottak. A Ny-K-i irányú főfal szélessége 120 cm, az apszisos záródású falaké 80 cm volt. A falakat habarcsba rakott nagyméretű mészkövekből falazták.

A főfal és a leágazó falak két helyiséget határoltak körül. K-Nyi irányú főfalat az épület tengelyének tekinthetjük, e köré csoportosultak a karéjok (57. ábra). Hogy az épület alaprajzi elrendezését nagyjából tisztázni tudjuk, a Kiscelli utca déli oldalán a már levert cölöpök között leástunk. Itt két ívelő falszakasz került elő, mely az épület karéjától 650 cm távolságra feküdt. E két ívelő falnak csak a felső kősorait tudtuk követni 220 cm hosszúságban. (182. kép) A két ívelő fal között lapos kövekből rakott, 40 cm széles fal húzódott. Az ívelő falak szélessége 110 cm, tehát megegyezik az északi oldalon feltárt falak szélességével.

Az északi épületrész falmaradványaiból 3 karéj kiserkeszthető volt, az előkerült déli apszis az épület lezárása lehetett. Ezeknek az adatoknak alapján megpróbáltuk az épület alaprajzát meghatározni.

A karéjos elrendezésű épületeknél a fürkék és tengelyek viszonyából különböző alaprajzi rendszerek bontatkozhatnak ki.¹ A karéjok legtöbbször egy centrális középtérhez csatlakoznak.

A Kiscelli utcában feltárt épületrésznél a karéjok egy K-Nyi irányú főtengely köré csoportosulnak. Az épület főfala és az apszisos záródású falak 120 fokos szöveget zárnak be, ezért feltételezzük, hogy hatszögű alaprajzu, centrális térhez öt karéj csatlakozott, a bejárati rész a keleti oldalon lehetett (58. ábra). Mivel az ásatás leletmentő jellegű volt a határozott alaprajzi elrendezés megállapításához további kutatás feltétlenül szükséges lenne.

A feltárt karéjok belső átmérője 380 cm, a legnagyobb szélessége 500 cm. Méretei megegyeznek a pécsi septichora karéjának méreteivel,² ugyanígy egyező a falak vastagsága és falazásának technikája is.

Az "a" és "b" fal találkozásánál nagyon sok falfestménytöredék, stukkó maradvány feküdt hamus rétegben. (183. kép) A falfestmények között fehér alapon sárga és fekete csikkal

határolt darabok, - fehér alapon zöld virágminta, - fekete alapon zöld sás minta, - fehér alapu festésen laza ecsetvonással kezelt halványrózsaszín festésű darabok, s pompeji vörössel festett töredékek kerültek elő. A falfestményeknek csak egy részét sikerült kibontani, mivel az árok fala alatt tovább húzódtak. A stukkó díszek közül megemlítjük a lesbosi kymával díszített darabokat (184. kép). Előkerült egy ajtóparkány része, s egy festett fél-oszlop töredéke is. Az oszlop először pirosra volt festve, de későbbiek során egy vastagabb fehér vakolatréteget vittek rá, ez valószínűvé teszi, hogy az épületen belül átalakítás, vagy újra festés történt (185-186. kép).

A stukkók és falfestmények meghatározzák az épület építésének korát. A falfestmények analógiáit megtaláljuk a Kiscelli utca 10-ben feltárt épület 3. periódusához tartozó anyagban.³ A fehér alapu festésen zöld és vörös körök középpontjában stilizált virágminta látható, ugyanilyen töredék került elő ebből az épületből is. (187-188. kép) Ez a minta a III. sz. 2. felétől terjedt el birodalom szerte.⁴ A fekete alapon zöld sáslevél előkerült a Vihar utcai IV. sz. épületből. (189. kép). A Kiscelli ut 10. szám alatt feltárt villarész L és V helyiségeit elválasztó ajtófélfán vörös lábazati rész fölött vízszintesen húzott fekete keretdísz fölött hasonló növényi ornamentika látható.⁵ (190. kép)

A pécsi cella trichora második festési periódusának rétegében a fekete és piros csikozású lábazati rész fölött fekete alapon lándzsa alakú levelek vannak, s a táblás beosztáson belül stilizált növényi dísz láthatunk.⁶ A falmezőt a Kiscelli utcai karéjos épületben fekete és sárga csikozás keretezte (191. kép).

Pompeji vörössel volt kifestve a Raktár utcai cella trichora VI. számú, IV. sz. -ra keltezhető helyiségének fala is.⁷ A sötétvörös, sárga és fekete vonalakkal tagolt mezőkben gyakori a növényi ornamentika alkalmazása, mely Severus Alexander korától Vespasianus koráig használatban volt.⁸ Festett fél-oszlop és parkány került elő a Kiscelli ut 10. számú épület III. periódusához tartozó helyiségből is.⁹ Az előkerült stukkótöredékeket az analógiák alapján a III-IV. sz. fordulójára, a IV. sz.-ra keltezhetjük. Ebben a korban gyakori a csavart vonal és a léctagok alkalmazása, térkitöltő elemként szívesen alkalmaznak pontdíszítést.¹⁰

Kőparkányokon szereplő motívumok visszatérnek a stukkó díszeken is.¹¹ E stilusnak felel meg a 192. képen látható töredék. Egy frizhez tartozhatott a lesbosi kymát mintázó darabok, melyet valószínű a falfelület lezárására alkalmaztak. (184. kép)

Hasonló mintájú töredék került elő Intercisában egy apszisos épületből, mely az éremlelet és Frigeridus dux bélyegű téglá másodlagos felhasználása alapján az V. sz. elejére is keltezhető, s feltehetőleg egy temetőkápolnához tartozott.¹²

Mint említettem a falfestményeknek és stukkótöredékeknek csak egy kis hányadát sikerült kiszabadítanunk, mégis az analógiákkal egybevetve feltételezésünk szerint az épület a III. sz. végén keletkezhetett, de a IV. sz. folyamán újra festik. A Kiscelli utca 10. szám alatt feltárt épülettel lévő hasonlóság, s a topográfiai helyzet alapján feltételezhetjük, hogy egy mester dolgozott a két épületben, s a karéjos épület akkor épülhetett, mikor a villát megújították. A stukkó motívumok alapján feltételezhetjük, hogy az V. sz. elején még az épület fenn állott.

A karéjokon belül a padlót sóderes réteggel öntötték le. Az 1. számú helyiségben a sóderes leöntésű padlón 3 helyen, nagyméretű kődarabokból összeállított kőrakások feküdtek (193. kép).

A kőrakások elbontása után sirok kerültek elő, ugyancsak sirok feküdtek a habarcsos leöntésű padlószinten is.

Az 1. számú sir az 1. számú karéjban, közvetlenül a fal mellett feküdt, Ny-K-i tájolással eltemetve. Feje Ny-on, arccal keletnek. A váz hossza 150 cm, váll szélessége 30 cm. Melléklet a sirban nem volt (194. kép).

A 2. számú sir erre merőlegesen, É-D-i tájolással volt elföldelve, a váz hossza 150 cm, melléklet a sirban nem volt.

A 3. számú sir. A 2. számú karéjban Ny-K-i tájolású váz feküdt. Keze medencéjén összekulcsolva, mellén vasdarab maradványa. A váz hossza 170 cm, váll szélessége 40 cm, medence 27 cm.

A 4. számú sir ÉNy-DK-i tájolású, a vázat a habarcsos padlószintre helyezték, a sir alját peremes téglával rakták ki. A téglák szélein erős habarcskötés látható (195. kép). A váz igen rossz fenntartású, bontáskor a csontok szétestek. Mellékletek: a fejnél 2 db csontfésű, egyik pontkörös diszitással (196, 197. kép), kezén 2 különböző színű kővel diszitett aranygyűrű, nyakánál 2 db, fekete alapon sárga ráfolyatott diszitésű gyöngy (199. kép).

Az 5. számú sir Ny-K-i tájolású váz, karok a medencén behajlítva, balkeze derékszögben, jobb feljebb helyezkedik el. Csontváz hossza 156 cm, medence szélessége 28 cm, váll szélessége 33 cm. Melléklet a sirban nem volt, a vázat a habarcsos padlószintre helyezték (198. kép). Az épület és a benne lévő sírok kronológiájának, egymáshoz való viszonyának pontos meghatározásához további ásatás szükséges. Az eddig kibontakozó adatokból a következőket feltételezzük.

Az épület egy későrómai temető központjában állhatott.¹³ Környékén eddig több, IV. sz. második felére és végére tehető temető ismeretes. Ide sorolható a Kiscelli ut 10. szám alatt feltárt temető, ahonnan eddig 27 sír ismeretes.¹⁴ A közelben lévő Lajos utca 169-171. számú telken szintén későrómai sírok kerültek elő. Nem esik messze az épülettől a Szőlőközben feltárt temető sem.¹⁵

A Ny-K-i tájolású vázakat megtaláljuk a Kiscelli ut 10. szám alatt feltárt síroknál.¹⁶ A mellékletnélküli Ny-K-i tájolású sírokban a betelepített barbár lakosság temetkezhetett. Az É-D-i tájolóással eltemetett sírok eddigi megfigyeléseink szerint Aquincum területén a legkésőbbi periódushoz tartoztak.

Mivel az épület keletkezését a falfestmények alapján a III. sz. végére feltételezzük, de a stukkópárkány analógiáját V. sz. eleji épületben is megtaláljuk¹⁷ s a féloszlop második festési rétege is további használatra utal, - a sírok egy része a IV. sz. 2. felében, a továbbiak IV. sz. végén, az V. század folyamán kerültek ide. A sírok anyaga azt bizonyítja, hogy a helyi lakosság és az ujonnan betelepült népcsoportok egymásmellett élnek, átveszik egymás tárgyait és diszitóelemeit. Ezt bizonyítja a koncentrikus körökkel diszitett csontfésű, mely egyaránt előfordul a IV. sz. végi temetők anyagában,¹⁸ de megtaláljuk a hun és gepida temetőkben is.¹⁹

A későrómai temetők értékelése során bizonyos éles elkülönítés volt tapasztalható a római és "barbár" lakosság emlékéanyagának vizsgálatánál. A temetők anyagából látható, hogy nem vonható éles elkülönítés az emlékéanyagban és a tájolóási módban sem. A lakosság nem egyszerre cserélődött ki. A római hivatalos állami és katonai hatalom megszűnésével a lakosság továbbra is itt maradt, folytatta életét az ujonnan jött betelepültekkel együtt.

Reméljük, hogy a további ásatások módot nyújtanak arra, hogy e kérdést még pontosabban bizonyíthassuk, s meghatározhassuk az épület és temető viszonyát, s ezen belül a temetőt használó népcsoportok etnikumát is.

(Ábrák 57-58, képek: 179-199)

JEGYZETEK

1. Gosztonyi Gy.: A pécsi ókeresztény temető, Pécs. én. 82.
2. Gosztonyi Gy.: uo. 10.
3. Póczy K.: Római épületek Óbudán a Kiscelli u.10. szám alatt. Bp.R. 16. (1955) 50.
4. W. Drack: Die römischen Wandmalerei der Schweiz. Basel. 1950, 15.
5. Póczy K.: uo. 57.
6. Gosztonyi Gy.: uo. 15.
7. Nagy L.: Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár utcában. 1931. Budapest, 16.
8. Fitz J.: Stuckverzierungen und Wandgemälde. Arch. Hung. Intercisa II. Budapest, 1957. 20.
9. Póczy K.: uo. 50.
10. Nagy L.: A pannóniai római diszitó rendeltetésű stukkópárkányok. Arch. Ért. (1927) 13.
11. Nagy L.: uo. 131, 49/b. ábra
12. Nagy L.: uo. 132, és 32. jegyzet
13. Németh Margit folytatott ásatásokat a Kiscelli utcában.
14. Póczy K.: uo. 60.
15. Az itt feltárt temetőben a sírok több rétegben feküdtek, s megfigyeléseim szerint a IV. sz. végétől a VI. sz. elejéig temetkeztek. Az ásatás feldolgozása folyamatban van.
16. Póczy: uo. 62.
17. Hekler A.: Jelentés. Arch. Ért. 32. (1912) 206-207.
18. Alföldi M.: Knochegegenstände. Arch. Hung. Intercisa II. Budapest, 1955. 48.
19. Á. Salamon-I. Erdélyi: Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe. Budapest, 1971. 38.

THE APSIDAL BUILDING EXCAVATED IN THE KISCELLI STREET

In the course of canalization works in the Kiscelli Street remains of walls of apsidal termination came to view. The already set ranks of piles of the house in the process of building determined the limits of the rescue excavation.

Near the first wall of apsidal termination (wall "a") another similarly formed part of a wall was found (wall "b"); both joined a further wall of west to east direction (wall "c"). To the south of here another wall section could be observed to branch off (wall "d"), which was demolished in recent times when a building was erected. The author had opportunity to open a 650 cm. long part of the main wall of east-west direction: its width is 120 cm., where as the width of the walls with apsidal terminations is only 80 cm. The walls were laid of large-size stones in lime-mortar.

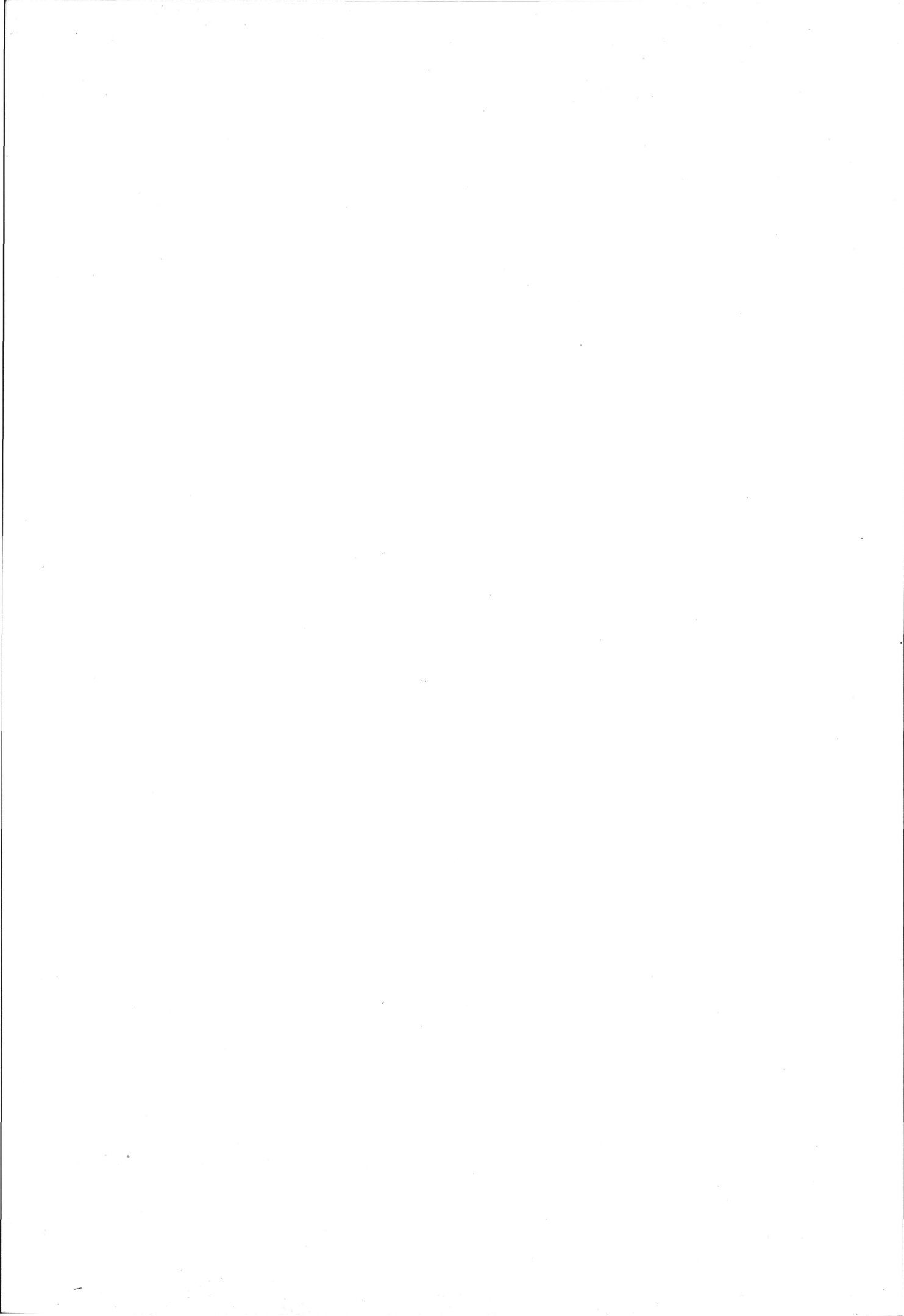
Among the ranks of piles of the modern house the author could observe the traces of the southern curved section of the Roman wall. Thus she concluded that the building consisted of apses grouped round a main axis of west-east direction. From the interrelation of the apses and axes various ground-plan systems were formed. As the main wall of the building and the walls with apsidal termination enclose an angle of 120 degrees, the author presumes that five apses joined to the centrally arranged hexagonal space.

There were fresco fragments and remains of stucco work to be found in the building. Further the stylized floral ornaments arranged round green and red circles on white, as well as of the green sedge motive on black background are to be mentioned. The analogies of the murals can be found partly in the 3rd period of the Roman building opened up at No. 10, Kiscelli Street, partly in the 4th century building in Vihar Street and among the finds of the cella trichora in Raktár Street. Out of the stucco-work, the fragments of a painted cornice, further the pieces adorned with Lesbian cymae should be mentioned. The motive of the Lesbian cyma is characteristic of the second half of the 4th century. Also a building with an apse of the Intercisa type came to light; relying upon a brick marked *Frigiridus dux* and upon the find of coins, the use of that building can be put at the early years of the 5th century A. D.

In the apsidal rooms there were graves. Part of them was laid into the mortar-paved floor; their orientation is west to east and north to south. There were furnishings to be found in one grave, a bone comb adorned with dotted circles, a gold ring decorated with stones, beads with yellow ornaments on a black background. Bone combs decorated with dotted circles are frequent in the finds from cemeteries of the end of the 4th century, still, they are also to be found in the Hun and Gepid cemeteries. The persons buried in the graves of west-east orientation and without grave-goods were probably barbarians. In the cemeteries dating from the close of the 4th century the relics of the local population can be found together with those of the newly settled inhabitants. The furnishings found in the graves demonstrate that they lived side by side and used each other's objects. With the end of the official Roman state life and military power the population was not exchanged, part of them stayed behind and went on living here.

Several late Roman cemeteries known up to now a ready were situated in the vicinity of the building. The task of the subsequent excavations will be to clear up the relation of the cemetery and, within it, the building.

(Figures: 57-58, plates: 179-199)

ДЬОРДИ ПАРРАГИ:

ПОСТРОЙКА С АПСИДАМИ, РАСКРЫТАЯ ПО УЛ. КИШЦЕЛЛИ

Во время канализационных работ, на ул. Кишцелли, была открыта стена, замыкающаяся апсидой. Раскопочная площадь была ограничена рядами столбов фундамента строящегося дома, которые были уже вбиты в землю.

Рядом с одной стеной /стена "а"/ была обнаружена часть второй, сходной по кладке стены /стена "b"/. Эти стены соединялись со стеной "с", идущей в направлении З-В. К югу было обнаружено новое ответвление стены /стена "d"/, которое было разрушено постройкой нового времени. У нас была возможность раскопать главную стену западно-восточного направления на протяжении 650 см. Ширина стены 120 см, а ширина стены, оканчивающейся апсидой - 80 см. Стены построены из крупных камней, связанных известковым раствором.

Между столбами фундамента строящегося дома нам удалось проследить следы южного отрезка стен, имеющего изгиб. Мы определили, таким образом, что постройка состояла из апсид, группирующихся вокруг центральной оси. Поскольку основная стена здания со стенами, замыкающимися апсидами, составляют угол в 120 градусов, мы предполагаем, что к центральной шестиугольной площади здания примыкало пять апсид. В здании были найдены фрагменты стенной росписи и штукко. Интересно отметить среди них изображение стилизованных цветов, группирующихся вокруг зеленых и алых кругов на белом фоне, а также мотив зеленой осоки на черном фоне. Аналогии к стенным росписям можно найти в материале третьего периода римской виллы, раскопанной на ул. Кишцелли, дом 10, в здании IV века на ул. Вихар и в целле трихоре по ул. Рактар. Среди деталей штукко отметим расписной карниз и фрагмент полуколонны, а также фрагменты, орнаментированные лесбосской кимой. Мотив лесбосской кимы характерен для второй половины IV века. Подобный орнамент можно найти в здании Интерцизы, заканчивающемся апсидой, которое, судя по кирпичу с клеймом *Friegeridus dux* и монетным находкам, относится к началу V. века.

В помещениях с апсидами находились могилы. Часть их была помещена в известковый раствор, покрывающий пол помещений. Их ориентация: З-В и С-Ю. Инвентарь был обнаружен лишь в одной могиле. Он состоял из костяного гребня, украшенного концентрическими кругами, золотого перстня с камнями, а также бусины с желтым орнаментом на черном фоне. Костяные гребни, украшенные концентрическими кругами, характерны для материала могильников конца IV века, но известны также в гуннских и гепидских могильниках. Покойники, захороненные здесь без погребального инвентаря с ориентацией З-В, были, по видимому, варварами. В могильниках IV столетия обнаруживаются памятники аборигенного населения и памятники пришельцев. Погребальные находки указывают, что эти две группы населения сосуществовали, употребляли предметы друг друга. Вместе с прекращением римской политической и военной власти здесь не произошло смены населения; часть его осталась и продолжала свое прежнее бытование.

В районе здания известен ряд позднеимских могильников, открытых ранее. Целью будущих раскопок явится более точное определение могильника и его отношения к раскрытому зданию.

/Фиг. 57-58, рис. 179-199/

FESTETT PÁRKÁNYTÖREDÉK ÓBUDÁRÓL

A III. Vöröskereszt utca 10-12-vel szemben húzott kutatóárok ujabbkori elplanrozott bontási rétegéből - 100 cm mélységből egy sarokpárkány-töredék került elő.¹ (202. kép, 200. kép.) Anyaga: sárgás, puha mészkő okkersárga festéssel.

A geisontöredék 61 cm magas, rövidebb oldala: 138 cm, a hosszabbik oldala: 151 cm. A simára faragott lapos tagozatot, mely 44,5x37 cm méretű még egy felső építészeti elem (architráv, friz) illeszkedését szolgáló 12 cm széles vájattal rendelkezik. Követi egy 4 cm magas asztragal motivumos pálcatag. Ezen már láthatóak a markológéptől származó sérülések, melyek átterjednek a párkány többi alkotóelemére is. A következő 19 cm magas hornyolatra vésték rá a lágyabb, itáliai, nyugati típusú² legömbölyített szélű, ötágu akanthuszleveleket, melyeket fent egymástól hegyes kis levélkék választanak el. A párkánytöredék hosszabbik oldalát nagyjából egyenlő elrendezésben átl. három osztatu hat, rövidebb oldalát pedig azonos osztatu, de öt levéllel díszítették. A sarok-akanthuszlevél két oldalán hosszukás, fent kiszélesedő, legömbölyített szélű, lótuszlevélre utaló ornemens jelentkezett. A fellette kiugró hasábszerű postamens keskenyebb oldalán a konzoltagok háromágu akanthuszlevelles alsó része látható. Itt a konzoltagok alsó levél-diszei között, a feljebb kiképzett kazetták méretével párhuzamos felületre 12 águ stilizált akanthuszleveleket (szélessége: átl. 21-23 cm, magassága átl.: 9-10 cm) -, a geisontöredék rövidebb oldalán pedig egy helyen kis rozettát faragtak. (8x7,5 cm méretű) Ezután a 21 cm magas ujj felület felső, belső lapját nagyjából 15x20 cm méretű kazettákra osztották. A sarok közelében elhelyezkedő kazetták mérete, továbbá a sarokdisz a teljes sérülés miatt nem rekonstruálható. Mindegyik kazetában négyszirmu rozettát faragtak, középen pontdisszel, a szirmok között egy-egy bimbóval. A kazettákat a belső, három oldalról 2 cm széles lépcsőzetes kettős párkány határolja. Ezen egy-egy akanthuszlevéllel díszített konzolfunkciót betöltő tagozat emelkedik ki, melynek felső része megrongálódott. Ezt a felületet követi egy keskenyebb pálcatag, majd a fenti kanellurasor mindkét oldalán átl. 10-10 nagyjából ép, hosszukásra faragott, telt levélsor minta, feltűnően hosszú, keskeny belső mezővel és mellette a csepp (gutta). Ehhez a sorhoz csatlakozik egy pálca, melyből a következő összekötő tag 3 cm magas hornyal kapcsolódik a laposra faragott, hosszú zárótagra, a szimára.

A festett párkánytöredékünkön a kazettás beosztás dominál. Ezt a típust tükrözi az aquincumi kőtár rendezése közben előkerült, ismeretlen lelőhelyű, keményebb mészkőből faragott festetlen kőpárkány is³ (201. kép). A laposra megmunkált sík felületet követő 4,5 cm magas asztragal mintás pálcataghoz kapcsolódik egy 19 cm magas hornyolat, melyet a festett geisontöredékhez hasonlóan ugyancsak azonos kidolgozásu akanthuszal és köztük, faragott hegyes levélkékkel díszítették. A következő tagozaton a kazettát ugyancsak kettős léctaggal határolták, belül többágu rozetta három levéllel. A kazetta felett húzódó postamens keskenyebb oldalán egy vízszintesen elhelyezett sokágu, stilizált akanthuszlevél-motivum, mely 8,5 cm magas, csak öt ág maradt meg. A kazettát jobb oldalról egy 11x9,5 cm méretű konzoltag zárja, díszítése teljesen letört.

A ró mavárosi profán és vallási jellegű épületek koszoruzópárkányai⁴ tükrözik ezt az akanthuszlevelles, konzolokkal rozettás kazettákra osztott, klasszikus mintakinccsel díszített több tagozatos típust, melyek még a Hadrianus-kori építészet díszítőművészetében is továbbélnek,⁵ a későbbi periódusban azonban már eltűnnek. A romavárosi kőpárkányokon

általában a kazettás sor alatti tagozatot - amelyen nálunk a tölgylevélre emlékeztető stilizált akanthuszlevél⁶ helyezkedik el - nem díszítették, kivéve a Vespasianus templom párkányzatát, ahol az említett felületre kétsoros levéldísz faragtak.

A provinciális kőfaragóművességnek az aquincumiakkal hasonló jellegű emlékei a provinciák területén Galliában, Germániában, Noricumban és Dalmatiában találhatóak meg.⁷ Az aquincumi párkányokhoz legközelebb a dijoni muzeumban őrzött kőpárkányok állnak,⁸ amelyekben még a fentebbiekben részletezett típusjellegzetességeken kívül, - mint az akanthuszleveles, konzolokkal rozettás kazettákra osztott, klasszikus mintakincsek - a mi geisontöredékeinken feltűnt klasszikus eredetű tölgylevélhez⁹ hasonló akanthuszleveles területet maszkkal, rozettával díszítették.

A postamens keskenyebb oldalán a díszítés alkalmazása mint láthatuk, Rómában csak egyszer és Galliában szintén csak egy esetben fordult elő. Pannoniában, csak Aquincumban már két emlékünknél is van ezzel a megoldással és azonos díszítőmotivummal. Feltételezésünk szerint a postamens keskenyebb oldalának díszítése mindenképpen provinciális sajátosság! Hogy ez a részlet-megoldás galliai közvetítéssel kerülhetett Pannoniába vagy fordítva - a problémakör tisztázására a jelenlegi adatok ismeretében még nem vállalkozhatunk. Mindez nem változtat azon a tényen, hogy emlékeink jellegzetességei - a kőfaragás területén -, a galliai-pannoniai már eddig is ismert művészeti kapcsolatok¹⁰ bővülését dokumentálják.

Maga a kazettás szerkesztés a konzoltagokkal együtt a pannoniai kőpárkány emlékeink közül a savariai import márványtöredéken és egy intercisai mészkő párkánytöredéken jelentkezett.¹¹ A geisontöredékeinken feltűntek az általános jellegű, klasszikus eredetű díszítőelemek; a teltlevelű sor a guttával, az akanthuszok, a lótzuszlevélre emlékeztető levél, a rozetta, az asztragal motivum a pannoniai, sőt az aquincumi emlékeken már eddig is jelentkeztek, külön sorrendben váltakozva más-más típusban. Ezeket részben egyszerűsítették, részben pedig újabb mintákkal bővítették is.¹²

A fenti ornamensek a sepulchrális és a társzművészetekben (a stukkóművészetben és a falfestészetben) is kimutathatóak.¹³

Összegezve az eddigi elmondottakat az aquincumi díszített, azonos típusú párkánytöredékek motivumai feltétlenül a klasszikus eredetű déli elemek vándorlásának bizonyítékai.

Visszont a klasszikus elemek alkalmazása a postamens keskenyebb oldalán, - mint már említettük - provinciális sajátosság. Sőt a tölgylevélhez hasonló stilizált akanthuszlevelek felhasználása ezen a felületen - a két aquincumi geisontöredék alapján - helyi, aquincumi jellegzetesség! Tehát párkánytöredékeink kevert stílusa: a klasszikus, a provinciális és a helyi komponens tartalmazza.

A Vöröskereszt utcából másodlagosan előkerült párkánytöredéket - mint már említettük - okkersárgára festették. A kőemlékek festésének szokását már az archaikus korban ismerték.¹⁴ Ez a dekoráció Pannoniában is elterjedt, több emlék is tanúsítja.¹⁵ Alkalmazásának oka feltehetően az, hogy a márványanyag beszerzése költséges lehetett, ugyanakkor a magasabb művészi kvalitásra törekvő igény is megmutatkozott. Az aquincumi festett geisontöredék gazdag formakincsével - az eddigi közölt adatok alapján - pannoniai viszonylatban is egyedülálló.

A festetlen párkánytöredékünk származási helye ismeretlen. A festett geisontöredékünk viszont - mint már említettük - másodlagos lelőhelyű. Nem tartjuk valószínűnek, hogy ezt a feltűnően gazdagon faragott kőemléket a későbbi periódusban nagyobb távolságra szállították ide építőanyag céljára, s így a helytartói palotának, vagy a legióstábor ill. a canabae egyik gazdagon díszített sacrális vagy profán rendeltetésű köz ill. magánépületének díszítéséhez tartozhatott.¹⁶

Az előbbieknél során rámutattunk arra is, hogy a kazettás, több tagozatos párkánytípus Hadrianus koránál későbbben már nem él. Ezért a terjedési időt is beleértve - a provinciális kapcsolatok befolyásával együtt párkánytöredékeinket egy II. sz-i helyi kőfaragóműhelyalkotásainak tekinthetjük. Mindezt megerősíthetjük azzal, hogy a festett geisontöredékünk sárgás, puha mészkőanyaga azonos az óbudai Traianus-Hadrianus-kori legióstábor falának kvádereivel felhasznált kőanyaggal is!¹⁷

(Képek: 200-202)

JEGYZETEK

1. L. sz: 73. 9. 84. A lelőhelyre vonatkozóan ld. Nagy T: Arch. Ért. 100 (1973) 263. A párkány közlési jogáért itt mondunk köszönetet az ásatónak.
2. Kabdebo Gy: Az építőművészet az ókorban. Bp. 1903. 313.; F. S. Meyer Handbuch der Ornamentik (Leipzig. 1927/46.; a levélmotivum architektonikus szerepéről: Zádor M: A magyar románkori épületornamentika kialakulása. Bp. 1960. (kézirat) 45.; Kiss Á: BMHB 30/1967/86-87.
3. L. sz: 73. 9. 76. Magassága: 53,5 cm, szélessége lent 35 cm, fent 28,5 cm. A geison-töredék két rövidebb és hátoldalát simára faragták, ezek már valószínűleg a másodlagos felhasználás nyomai.
4. Általában a koszoruzópárkányról: W. Lübke: Geschichte der Architektur. I. /Leipzig. 1884/273-276.; A térbeli szerepéről: Hajnóczy Gy: A térszemlélet fejlődése az ókor építészetében (Bp. 1965) 258-259. a párkányprofilokról: Ua.: ÉKTK 6/1962/120.; többek között az augusztus kori Concordia templomról: P. Gusman: L'art decoratif de Rome. én. I. köt. 58. t.; Vespasianus templomáról: J. Durm: Handbuch der Architektur II. (Stuttgart 1905) fig. 444; a bresciai Vespasianus templomról: Kiss Á: BMHB 6/1955/5-12.; Titus diadalivéről: H. Plommer: Ancient and classical Architektur (London 1965) 307.; Domitianus fórumáról: F. Noack: Baukunst d. Altertums (Berlin é.n.) 77. Taf. a traianuskori Venus Genetrix templomáról: A. Boethius J. B. Perkins: Etruscan and roman Architecture (Baltimore 1970) 124. kép., még megemlíthető az ostiai claudiuskori Roma-Augustus templomáról származó geisontöredék: G. Calza: Civiltà Roma 18 (1940) 35., és a traianuskori pompeii faragott párkánytöredék: V. Spinazzola: L'arti decorative in Pompei. (Milano 1928) 25. kép.
5. K. Boetticher: Die Tektonik der Hellenen. (Berlin 1874), lótuszra: Steier cikke in PWRE XIII (Stuttgart, 1927) 1515-1526.; rozettára: G. Streng: Das Rosettenmotiv in der Kunst und Kulturgeschichte (München 1918) 41., a hadrianuskori római építészeti ornamentikáról: E. Strong: PBSR 21(1953)120-132. 30. tábla, e.kép.; 31. tábla, b-c. kép.; 35. tábla, a-b. kép.
6. Kiss Á: BMHB 6/1955/76. - Ezuttal itt mondunk köszönetet Kiss Á.-nak szives tanácsairért.
7. E. Espérandieu: Recueil general des bas-reliefs statues et bustes de la Gaule romaine. Glanum: XV. köt. (Paris 1966) 22. tábla., Glanum: U. az.: op. cit. 8715-8. sz., Malain: U. az.: op. cit. IV. köt. (Paris, 1911) 425. 3564-5. sz., Avenches: U. az. op. cit. VII. köt. (Paris, 1918) 97. 5411.; Neumagen: U. az.: op. cit. VI. köt. (Paris. 1915) 354. 5153. sz., Merten: U. az.: op. cit. V. köt. (Paris, 1913) 454-7, 4425.; Ae. Kloiber: Die Graeberfelder von Lauriacum. Ziegelveld. Linz. 1957. IV. tábla. 1. kép.; J. Klemenc-V. Kolšek-P. Petru: Antične grobnice v Šempetru. Ljubljana. 1972. -összeállíthatók: 57. tábla 69. sz., 57. tábla 87. sz., 58. tábla 94. szám, 63. tábla 188. sz., 77. tábla, 602. sz., különálló darabok: 62. tábla 171. sz., 71. tábla 454. sz., 455. sz., 73. tábla 475. szám. P. Sticotti: Die römischen Stadt Doclea in Montenegro. (Wien. 1913) fig. 48. 62.
8. V. ö. 7. j-ben a malaini analógiát.
9. F. Olck cikke in PWRE V. (Stuttgart 1905) 2027-9, 2051-3, 2063-4., ez a stilizált akanthuszlevél motívum egy sófiai építészeti tagozaton: E. Kalinka: Antike Denkmäler in Bulgarien. (Wien. 1906.) 8. fig. 10. alsó ábra.
10. Erdélyi G: MM II/1947/12. 23. j.; Nagy T: Bp. R. 22 (1971) 132.
11. L. Balla-P. Buocz T-Z. Kádár-A. Mócsy-T. Szentlélek: Die römischen Steindenkmäler von Savaria. (Bp. 1971) Nr. 233-B. 187.; Erdélyi G: Arch. Hung. 33/1954/75. tábla 1. kép.
12. Kiss Á: A pannoniai római építészet diszitőelemei. Bp. 1953. Kézirat. 31. 182-185., a pannoniaiakról: U. az.: op. cit. 186-189., A MNM-ban őrzik az alábbi ismeretlen lelőhelyü diszitett párkányt: L. sz: 67. 34. 1. - itt őrzik az ugyancsak az üllői gazdagon faragott párkánytöredéket. L. sz: 4. 1938.

13. Barkóczy L: Arch. Ért. 5-6 (1944-45) 183., Nagy T: Bp. R. 15 (1950) 365., a pannoniai stukkók, falfestmények ide vonatkozó diszitómotívumaira ld. régebbi irodalommal: Wellner I: A magyarországi rómaikori épületek belső diszitó művészete. Ép-Éptud. II. köt. Bp. 1971. 333, 337, 348-350, 354, 377-9, 383-4, 392.
14. Szilágyi János György: A görög művészet világa. II. (Bp. 1962) 34. - további adatunk a szerző fordításában: op. cit. 117. "Protagoras szerződött a tetőgerendák és a kymationok festésére" - az i. e. IV. sz-i epidaurosi Asklepios templom építésével kapcsolatban - Erre a korra még: K. Boetticher: op. cit. 51-63.
15. Általában a festésről: Gasparez G: Arch. Ért. 33 (1913) 21-7., p. o. Savaria: L. Balla és mások in Savaria (Bp. 1971) Kat. Nr. 71.82.98. 187.; Scarbantia: Gabler D: Arrabona 11/1969/19. 10. sz., 42-43. 37. sz., Brigetio: Barkóczy L: Brigetio. Diss. Pann. II.22. (Bp.1951) 45. tábla 1-2. kép., 57. tábla 1. kép; Intercisa: Erdélyi G: Arch. Hung. 33/1954/64. tábla. 3. kép., Aquincum általában: Nagy T: Bp. R. 22 (1971) 146. stb.
16. Nagy T: Bud. Tört. I. köt. (Bp. 1973) 100-101, 115-116, 120.
17. A rajzi munkákért Málík Évának és Gáll Gyulánének tartozunk köszönettel.

KRISZTINA SZIRMAI

PAINTED FRAGMENT OF A CORNICE FROM ÓBUDA

From the modern rubble layer a trial trench dug opposite to No. 10-12, Vöröskereszt Street Budapest, 3rd district a fragment of a corner cornice turned up at a depth of 100 cm. (Plate 202).

The geisone fragment is painted yellow and is 61 cm. high, its shorter side is 138, the longer 151 cm. long.

The coffered construction with the corbel pieces and the decorative elements of classical origin can also be found in the similarly unpublished stone relic of unknown provenance in Aquincum. (Plate 201.)

The application of classical elements on the narrower side of the pedestal is a provincial characteristic. The use of stylized acanthus leaves resembling oak foliage on this surface is - relying on the two geisone fragments of Aquincum - a local feature of that site. Consequently, the mixed style of the said cornice fragments comprises classical, provincial and local elements.

The geisone fragments are the products of one of the stone masons workshops of Aquincum.

(Plates: 200-202)

КРИСТИНА СИРМАИ:

ФРАГМЕНТ КРАШЕНОГО КАРНИЗА ИЗ АКВИНКУМА

В траншее, проложенной напротив домов № 10-12 по ул. Вёрёшкерест /Будапешт, р/н III/, в слое нового времени, на глубине 100 см был обнаружен фрагмент карниза /рис. 1, 1-3./. Этот фрагмент нижней части карниза, покрашенный в желтый цвет, имеет высоту 61 см, а длина его сторон достигает 138 и 151 см.

Кассетная композиция с консолями и классические элементы его орнамента можно найти и на неопубликованном камне из Аквинкума, более точное местонахождение которого неизвестно /рис. 2./.

Использование классических элементов орнамента на узкой стороне постамента является характерной провинциальной чертой. Присутствие на этой поверхности изображения акантовых листьев, стилизация которых сходна со стилизацией дубовых листьев, является, судя по двум фрагментам карнизов, характерными для Аквинкума. Рассматриваемые фрагменты карнизов, таким образом, выполнены в смешанном стиле с применением классических, провинциальных и местных компонентов.

Фрагменты карнизов сделаны в одной из аквинкумских каменорезных мастерских II века.

/Рис. 200-202/